

Robert Michels

SOCIOLOGIJA PARTIJA U SAVREMENOJ DEMOKRACIJI,

Informator, Biblioteka politička misao, Zagreb 1990, 357 str.

To je prevod klasične študije s področja "raziskovanja grupnega življenja" Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie Roberta Michelsa (prvič izšlo leta 1911, v nekoliko dopolnjeni izdaji pa ponovno leta 1925).

I.

Zgradba študije je tipično "nemška", saj teži k strogi strukturalizaciji in sistematizaciji obdelane snovi. Sestavlja jo šest glavnih delov, vsakega od teh nekaj poglavij, nekatera od njih so razdeljena še na poddele, ti pa v enem poglavju celo na podpoddele.

Namen te analize je bil odkrivati dejavnike, ki preprečujejo uveljavljanje demokracije. Ti so po Michelsu v biti človeške narave, v biti političnega boja in v biti organizacije. Demokratizacija vodi v oligarhijo (s.IV). Torej: demokracija versus demokratizacija! Moment, ki bistveno opredeljuje Michelsovo politično misel.

V nadaljevanju obravnava etiologijo liderstva; podčrta tehnično- administrativne vzroke (razgrajuje teze o nujnosti organizacije, tehnični nezmožnosti vladavine ljudstva, vojaški in militantni naravi "sodobnih" političnih strank in njihovih voditeljev (Bebel, Engels, Lassalle), tezo o "cezarizmu" kot metodi učinkovitosti politik strank), potem psihološke (potreba množice, da je vodena, da obožuje in da je hvaležna svojim voditeljem) ter intelektualne razloge (funkcija izobrazbe kot sugestivna moč, ki se ob siceršnji nekompetentnosti množic skupaj z močjo vodstvenega položaja (kot sinteza moči in inteligence) uveljavi kot "profesionalna kompetenca", kajti, kot pravi angleška ljudska modrost: "He has a scheme to which he works, and he has the power to make his will effective"). Indikativne so zlasti njegove trditve, da s krepitvijo organizacije izginja "demokracija" in "kdor reče organizacija, pokaže tendence k oligarhiji" (str. 21) - o tem bomo še govorili.

V 2. delu govori o dejanskem vodstvenem značaju liderjev, o njihovi stabilnosti, odkriva pomen tiska pri vodenju množice, v poglavju o odnosu voditeljev do množice v praksi pa ugotovi, da pomeni začetek oblikovanja profesionalnega vodstva tudi začetek konca demokracije. Pri tovrstnih trditvah se opira na J.J. Rousseauja, in njegovo trditev. "A l'instant qu'un peuple se donne des representant, il n'est plus libre, il n'est plus". (V trenutku, ko si ljudstvo podari predstavnike, ni več svobodno, ne obstaja več.) S takim izhodiščem Michels zaide v (teoretski labirint, iz katerega ne najde pravega izhoda, t.j. demokratične alternative. Nato razpravlja še o birokratizmu in centralizmu v strankah. Michels je, v dobro stabilnosti sistema, tudi demokratični državi, enako kot njegov kolega M. Weber, pripisal nujnost birokratizacije, ki ga potencira parlamentarni sistem (teorijo protiparlamentarizma je do skrajnosti kasneje razvil C. Schmitt). Krog oligarhov v politični stranki ob pomoči ustrezne armade uradnikov zavaruje pred množico. Michels na case studyju socialističnih strank (postavlja se vprašanje, ali ni vzorec premajhen za ugotavljanje "železnih" zakonov tovrstnega skupinskega življenja) spoznava centralizem kot temeljno vodilo funkcioniranja teh strank: "Geslo večine se glasi centralizacija, manjšine avtonomija" (str. 144). Zaradi upoštevanja nekaterih idej anarhizma in

sindikalizma, zlasti pomena avtonomije, Michels centralizmu ne pripisuje tolikšne vloge v delovanju političnih strank kakor birokratizmu. Na koncu tega dela razpravlja o boju za oblast med voditelji.

Ob potrebo množice, da je vodena, in njeno ravnodušnost, postavi v 3. delu tezo o "prirojeni lakoti" voditeljev po oblasti (str. 164). S tem je kavzalnosti - temu imanentnemu smotru vsakega sociološkega raziskovanja, toliko opevanega v teoriji znanosti na začetku stoletja - zadoščeno. Michels je pri analizi strukture in notranjih odnosov in tendenc razvoja pogosto primerjal državo in politično stranko. Zato nikakor ne preseneča prenesen izrek "Stranka, to sem jaz", ko poudarja poistovetenje stranke z voditeljem.

Michels, čeprav je bil tudi sam "prebežnik iz buržoazije" opominja na neproletarsko poreklo večine voditeljev v socialističnih strankah. Izjemno zanimivo je tudi poglavje o Židih kot socialni bazi rekrutacije socialističnih voditeljev.

V 5. delu pa ponuja recepte za preprečevanje moči voditeljev. Prvo sredstvo - referendum, je ponovno zelo značilno v Michelsovi politični teoriji, saj odkriva njegovo privrženost ideji plebiscitarne demokracije kot edine prave, dasiravno v praksi težko uresničljive oblike. Referendum oziroma neposredno glasovanje naj bi bil torej način premagovanja ne le oligarhičnih tendenc v skupinskem družbenem življenju, marveč tudi način za lajšanje hib demokracije, ki je v praksi trajno izpostavljeno svoji lastni negaciji.

II.

Omenjena percepcija demokracije nas navaja k oceni, da gre v Michelsovi politični teoriji za tipične primesi neokantizma, kar je večina dosedanjih rekonstruktov njegove politične in socialne misli zanemarila. Tesna navezanost na tradicijo rousseaujevizma v pojmovanju moderne demokracije ga je navedla k trditvi, da stoji parlamentarizem nasproti demokraciji (str. 267). Kot rousseaujevec je Michels apriorist, kajti idejo demokracije (negacija demokratizacije) je mogoče spoznati v "čisti", transcendentni zaznavi. Vendar Michels kot sociolog, ki proučuje vzročnosti realnega sveta - to konkretno pomeni, da se ukvarja z vprašanji demokratizacije, kamor sodijo sorodne kategorije parlamentarizma, političnih strank, organizacij in z njimi povezani realni socialni pojavi - ostaja na ravni empirizma. Zato je konflikt med tistim, kar zaznava, in tistim, kar naj bi bilo (idološka zaznava "realnega" prihodnosti; v zvezi s tem je zanimivo to, da se je neokantizem posebej produktivno "spojil" z levimi voluntarističnimi gibanji v Evropi) pri Michelsu neizbežen in ga na neki način razdvoji: na eni strani je privrženec pojmovanja "sollen"-demokracije, ki je nezdržljivo z moderno družbo, po drugi strani pa kot sociolog odkriva pojave, ki niso združljivi z njegovim vrednotnim sistemom. To izražata tudi tezi, da socialisti lahko zmagajo, socializem pa ne, in da se demokracija ne more uveljaviti, saj je nemogoče, da bi večina organizirano in demokratično vladala manjšini (str. 317).

Danes se zdi primeren kritičen razmislek o pomenu in veljavnosti teze o oligarhijski zakonitosti v političnih strankah. Teza ima brez dvoma določeno praktično in teoretsko (validnost konstrukta) potrditev in veljavo. Evropske, posebej pa srednjeevropske politične stranke, namreč niso le tipično liderske, marveč tudi močno zbirokratizirane. V takšnih strankah z jasno profiliranim članstvom se oligarhične tendence vodstva najjasneje pokažejo. Nenazadnje se je to potrdilo ob vzhodnoevropski in balkanski renesansi političnega pluralizma, ko so zmagovali liderji, ki so popolnoma posebjali določene politične stranke in gibanja. Zdi se, da so oligarhični pojavi v takšnih prelomnih razmerah očitnejši. V zvezi z oligarhičnimi tendencami se po navadi postavlja vprašanje interne demokracije v stranki. Če notranjo demokracijo v stranki definiramo po plebiscitarnih vidikih, je zaključek takoj jasen: v nobeni politični stranki demokracija ni mogoča. Članstvo ima možnost majhnega vpliva na odločitve in politiko stranke le na

skupščinah, kongresih, t.i. strankarskih dnevih, pa še tu je zadeva limitirana, saj se teh "demokratskih" oblik življenja stranke udeležujejo le delegati ali poslanci, se pravi reprezentanti. Zato v praksi prevladuje spoznanje, da je interna demokracija in s tem oligarhija v stranki marginalno vprašanje ter da postaja primarno vprašanje, kako naj stranka najučinkoviteje nastopa na trgu. To je zunanji razlog insuficienčne validnosti tega vprašanja v sodobnem strankarskem sistemu; temu v funkciji transfera interesov resno konkurira s tega vidika "avtentičnejši" (neo)korporativizem, kar pomeni, da stranke niso edini mehanizem, prek katerega se državljani vključujejo v politiko. Notranji razlogi, ki tej tezi znižujejo praktično veljavo, pa so v oživljanju "mehkega" trenda v organiziranosti strank, kar je bila nekoč lastnost liberalnih strank (pri nas so denimo prenovitelji očitno opustili idejo močne organizirane stranke; v nasprotju z njimi pa krščanska demokracija in tudi socialdemokracija uveljavljata čvrsto strukturo stranke). "Menki" tip strank uveljavlja drugačno logiko političnega nastopa. So brez množično angažiranega članstva - to je bila značilnost vladajočih strank v socialističnih državah - imajo pa visoko profesionaliziran vodstveni in uradniški centralni aparat, ki zagotavlja funkcioniranje stranke in njeno nenehno marketinško navzočnost v političnem prostoru. V takih, "amerikaniziranih" političnih strankah vprašanje oligarizacije ni problematično in mnogi menijo, da so v tej smeri transformirane politične stranke porok demokracije (N. Leser). Zgodovina je namreč pokazala, da so demokracijo ogrožale ali jo odpravljale največkrat t.i. "trde" politične stranke (komunistične, tradicionalne krščansko-socialne, fašistične). V tem smislu nosi Michelsova teza, če jo ocenjujemo iz današnje perspektivne, "znamenje časa", v katerem so prevladovale množične in kadrovske politične stranke. Bile so države v državi, imele so celo svoj lastni represivni aparat, oborožene enote itd. V tem smislu lahko Michelsovo teorijo razumemo tudi kot opomin pred njimi.

Če so na Michelsovo teorijo v resnici vplivali pojavi oligarhije v socialističnih strankah - in predpostavimo, da je to napravilo vtis, ki je pri njem popolnoma zasenčil drugačne trende v življenju političnih skupin - je resnici na ljubo treba opozoriti, da je imel v svojem času tudi v teoriji drugačne zglede, ki bi jih moral v svoji študiji bolj upoštevati. Mislimo zlasti na tedaj odmevno delo M. Ostrogorskega *La démocratie et l'organisation des partis politiques* (1903); Ostrogorski je iz enakih razlogov kot Michels predlagal, da bi stranke v bodoče nastajale kot ad hoc zveze, se organizirale le v funkciji reševanja določenega problema in se kmalu po tem razpustile. Michels je to idejo le bežno omenil in uvrstil Ostrogorskega v poglavje o anarhistih.

III.

Velja pripomniti, da je Michels vplival na Ogrisovo delo *Politične stranke* (1926), edino slovensko strokovno delo, ki je v celoti namenjeno temu vprašanju. Slovenska strokovna javnost se je z Michelsom v 20. letih srečala tudi v razpravah profesorja E. Ostrogorskega, tako da R. Michels slovenski javnosti ni neznan.

Knjiga, ki smo jo predstavili, je bila glede na odmevnost v svetu premalokrat ponatisnjena. Domala ni strokovne razprave o političnih strankah, kjer bi njegove teorije ne omenjali, čeprav, kot trdi Werner Conze, tudi to delo deli usodo mnogih klasičnih del, ki so mnogokrat omenjena, pa premalo brana. Ponovni izid lahko pomeni, da bo delo lažje dostopno bralcem, ki bodo razmišljali o temeljnih vprašanjih politike in demokracije nekoč in danes.

Milan Zver